

LITERÁRNÍ ČINNOST MAKEDONCŮ V ČESKOSLOVENSKU (V ČESKÉ REPUBLICĚ)

DAGMAR DOROVSKÁ

Podle údajů, které vyšly nedávno,¹ žije v 36 evropských zemích s více než jedním miliónem obyvatel celkem 307 etnických skupin s celkovým počtem 103 milióny příslušníků.

Jednou z těch skupin je nesporně také makedonská etnická skupina v Československu (po jeho rozdělení počátkem devadesátých let 20. století již jen v České republice).

Česká republika je stejně jako např. Slovensko, Maďarsko, Itálie a další evropské země mnohonárodnostní (multinacionální) stát. Žijí zde vedle Čechů také Slováci, Poláci, Romové, Němci i příslušníci některých dalších národností a etnických skupin. K nim musíme počítat také příslušníky málopočetné makedonské etnické skupiny, kteří žijí disperzně v různých místech České republiky. Svými etnickými, jazykovými a kulturními projevy se stále ještě liší od ostatních občanů našeho státu. Česká republika je přijala a akceptuje jejich národnostní původ.

Musíme zároveň říci, že obdobně jako všichni příslušníci ostatních etnických skupin také Makedonci žijící v České republice (míním zde příslušníky z tzv. druhé emigrantské vlny z přelomu 40. a 50. let 20. století) podléhali v uplynulých více než padesáti letech procesům transformace, postupné akulturace a asimilace. Přesto si však stále ještě zachovávají své makedonské etnické povědomí, svůj jazyk a některé zvláštní kulturní znaky, třebaže ani v minulosti, ani dnes příliš neprojevují tendenci ke koncentraci na určitá místa.

Již jsme uvedli, že jazyk je jedním z hlavních předpokladů existence národnostní menšiny nebo etnické skupiny. Pro příslušníky národnostních menšin a etnických skupin v Evropě (a také jinde ve světě) je příznačný kolektivní bilingvismus (ba dokonce i polylingvismus). Platí to ostatně také o tzv. českých Makedoncích.

Emigrantská vlna makedonských a řeckých dětí a dospělých z Řecka v letech 1948–1950 měla své zvláštní rysy. Chtěla bych pouze uvést, že bylo nezbytné především pro makedonské děti z egejské Makedonie sestavit

¹ Christoph Pan, Beate Sibylle Pfeil, Die Volksgruppen in Europa. Ein Handbuch, Bolcano–Videň 2000.

nejnutnější učebnice. Vedle učebnic jim sloužily jako četba také některé brožury převážně politického charakteru, dále deníky nebo týdeníky (např. *Agonistis-Borec*) a časopisy (např. *Makedonče, Ilinden* aj.).

Počátkem padesátých let 20. stol. makedonská emigrantská organizace ve východoevropských zemích dokonce zdůrazňovala ve svých četných dokumentech, rezolucích a deklaracích nutnost zvládnutí mateřského jazyka.² Přitom funkcionáři emigrantských orgánů, kteří ve svých úvahách vycházeli z politických postulátů, dospěli k neodbornému a zcela nesprávnému závěru, že *makedonské obyvatelstvo egejské Makedonie se zformovalo v samostatný slovanský národ a že tento národ má svůj spisovný jazyk založený na lerinsko-kosturských nářečích*.

V tomto *novém slovanském jazyce* byly napsány mnohé slabikáře, čítanky, chrestomatie, Mluvnice makedonského jazyka, *Zeměpis Řecka*, překlady povídek a románů některých ruských a bulharských autorů, byl vydán sborník makedonských lidových písní aj.

V *egejsko-makedonském spisovném jazyce* se objevily rovněž první literární výtvory některých autorů *nové makedonské inteligence*, jak se o nich psalo v oficiálních dokumentech, které vydalo tehdejší vedení řecké a makedonské emigrace v Československu.

Hned na začátku dodejme, že u málopočetné makedonské emigrantské inteligence v Československu (ostatně ani u makedonské emigrace v ostatních východoevropských zemích) se např. „nezrodil“ žádný román nebo novela, jak tomu bylo v Makedonii, kde rovněž tvořili autoři původem z egejské Makedonie. Zato jak v Československu, tak také v některých dalších lidovědemokratických zemích vznikly první básně a celé básnické sbírky, což je ostatně příznačné pro každé přechodné nebo přelomové a krizové období.

V padesátých a šedesátých letech 20. století uveřejnili ve východoevropských zemích své první verše např. Paskal Paskalevski (1914–1998), Vasko Karadža (nar. 1923), Filip Pejkov, Mito Argirovski (nar. 1932) aj. V tehdejší Československu publikovali své první verše Dinko Kozinakov (nar. 1926), Ilija Kostovski (nar. 1933), Pando Kolevski (nar. 1937, začal tisknout verše nejprve pod jménem Pando Nikolov), Ivan Dorovský (nar. 1935), prozaické texty pak Georgi Georgievski (nar. 1934) a Nikifor Robovski (nar. 1932).

Ve svém dalším výkladu bych se chtěla podrobněji zabývat tvorbou uvedených autorů, kteří tenkrát žili v Československu. Své první literární pokusy

² Ivan Dorovský, *Ve snu se stále vracím domů*, Brno 1993, s. 17–21.

tiskli v již citovaném emigrantském tisku a v časopisech (např. Makedonski život). Bylo přitom pro ně přiznačné, že se stali bilingvní nebo polylingvní, tj. mohli ústně i písemně komunikovat (s větším či menším úspěchem) nejméně ve třech jazycích (makedonsky, v jazyce země, v níž žili, řecky a eventuálně rusky).

Výše uvedení autoři, kteří psali básně, prózu, zápisky, recenze, články, stati a studie se později postupně diferencovali. Profesionálně se orientovali různě. Tak např. Ilija Kostovski se odstěhoval z Československa do Spojených států severoamerických a jako dobrý znalec díla Vladimíra Majakovského přednášel na univerzitě v Marylandu. Dinko Kozinakov se v polovině šedesátých let 20. stol. vystěhoval do Makedonské republiky a dnes žije ve Skopji. Vydal dvě básnické sbírky: *Moje pastýřská písťala* (1963, Mojot kaval) a *Slunečnice* (1966, Sončogledi).

První sbírka obsahuje reflexivní a apelativní lyriku, verše z druhé sbírky jsou určeny dětem. Náměty a výrazové prostředky čerpal autor z bohaté studnice makedonské lidové slovesné tvorby. Najdeme v ní mj. dětské ukolébavky, vzpomínky na rodnou ves, básně, v nichž je vyjádřen smutek a touha po rodném kraji i verše díků lidem a orgánům nové vlasti. Nechybí v ní ovšem rovněž básně s výrazným didaktickým záměrem, avšak bez větší umělecké hodnoty: *Sekoj/ edna tatkovina ima/ do koja vložuva/ i od koja prima.// Taa né deli i ne se deli -/ taka učitelkata ni veli.// Prostete/ no, ete,/ jas imam dve:/ ednata, što ja poznavam, e ovde,/ a drugata na jug, što ne ja poznavam./ Niti pak vo toa sum sam.*

To je úryvek z básně *K mírnému jihu* (Kon blagiot jug), v níž autor jménem stylizovaného dětského lyrického hrdiny vštěpuje dětem, které se již narodily „v druhé vlasti“, stesk jejich rodičů a jejich touhu se vrátit do rodného kraje, kde *čudesno ovošje zree i sonceto toplo gree*. Báseň končí verši: *Kako ne možam/ jas da odam/ odnovo tamu da se rodam?*

V básni *Malý uprchlík* (Bežanče) je výzva k návratu do rodných míst mnohem naléhavější: *Tamu sakam da se vratam/ vo domovina bez gazdi,/ jato golubi da pratam/ nebo lazurno da brazdi.*

Dinko Kozinakov psal pouze makedonsky. Jeho poezie proto měla omezenou *možnost* estetické komunikace pouze s příslušníky z egejské Makedonie a s jejími potomky z pozdějších generací. Po návratu do Makedonie se Kozinakov literárně téměř odmlčel (koncem osmdesátých let sepsal své vzpomínky, z nichž pouze část vyšla v jednom příležitostném sborníku) a věnoval se práci soudního tlumočníka a překladatele.

Z autorů, kteří debutovali verši, se Ivan Dorovský orientoval na badatelskou činnost a dosáhl úspěchů jako literární historik, slavista, balkanolog a

překladatel, Pando Kolevski se oddal poezii a překladům básní z češtiny do makedonštiny a z makedonštiny do češtiny a „prozaik“ Nikifor Robovski se stal folkloristou a odborným asistentem Vysokého učení technického v Praze, kde vyučoval ruštinu a novofečtinu.

V jejich básnické tvorbě zaznamenáváme některé společné nebo blízké motivy, které jsou výsledkem jejich emigrantského osudu. Přesto se však od sebe liší poetikou své tvorby a tím, jak se zapojili do literární tradice makedonské literatury a do tradice literatury svého druhého domova, tj. do české literatury. Podstatné je, v jakém jazyce autoři tvoří, zda česky nebo makedonsky.

Budeme-li vycházet z tohoto principu, pak můžeme Panda Kolevského a Ivana Dorovského označit za dvojdomé autory. Životní i tvůrčí osudy P. Kolevského jsou dokonce mnohem složitější. Prvních šest let (1948–1954) žil jako emigrant v Rumunsku, odkud pak přijel za svými rodiči (rovněž emigranty) do Československa. Makedonské verše začal psát již jako student (vystudoval historii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a poté byl až do odchodu do důchodu zaměstnán v Národní knihovně České republiky). Jeho debutantská sbírka básní nese příznačný název *Přítchod jižního větru* (Skopje 1971, Doagjanjeto na južniot veter). Kolevski vydal v Makedonii další tři básnické sbírky: *Ztracená rovnováha* (1978, Izgubena ramnoteža), *Moře sužované deštěm* (1984, More zgrčeno od dožd) a *Pouta kořene* (1989, Okovi na korenót). Dosud jediná česky vydaná sbírka *Dobry den, Makedonie* (1998, Dobar den, Makedonijo) obsahuje výbor z jeho básní přeložených do češtiny. Byla nazvána podle nejrozsáhlejší stejnojmenné skladby. V roce 1998 byla sbírka oceněna makedonskou Maticí vystěhovalců a vyšla též makedonsky (1999).

Pando Kolevski se zasloužil rovněž jako překladatel z češtiny do makedonštiny a dokonce (za jazykové pomoci svých českých přátel) také z makedonštiny do češtiny. Je jedním z překladatelů makedonské antologie české poezie. Sestavil a do makedonštiny přeložil výbor z básnické tvorby Karla Šiktance a později z poezie Jaroslava Seiferta. Spolu s básníkem Antonínem Brouskem vydal první výbor z poezie Slavka Janevského, Ganeho Todorovského, Aca Šopova a Radovana Pavlovského pod názvem *Zelený host* (1969) a útlý výbor makedonských erotických lidových pohádek (1990).

Obdobně jako Dinko Kozinakov se také Pando Kolevski ve svých básních neustále vrací k námětům útěku z rodné vesnice, z míst svého tragicky poznamenaného dětství. Ústředním symbolem mučivě pocítované ztráty domova je v jeho poezii jižní vítr. Výrazně citové a plné stesku jsou verše,

v nichž oslovuje svého zesnulého bratra. Podobné motivy jsou v jeho básních jako stále ještě nevytěžená *prastará rána*.

Básnická sbírka *Pouta kořene* (Okovi na korenot) obsahuje kromě drobných básní také rozsáhlejší lyrickoepickou poému *Dobry den, Makedonie*, která je určitou syntézou podobných motivů. Je to odysea jeho života. V závěru skladby si uvědomuje svůj osud a osud své vlasti: *I ednaš ottuka, Makedonjo, / od gradot drevnen, ubav i sakan / kade sto kuli go sečat neboto, / k'e trgnam na pat kon tebe*.

Makedonská verze poémy má 19 částí, v nichž chronologicky (v závorce jsou uvedeny roky) píše o svém nedobrovolném „putování“ vyhnance po neznámém světě. Po *Prologu* následuje 18 částí *Útěku*. Česká verze skladby je obsahově i formálně propracovanější, dokonalejší, má výraznější filozofický podtext.

Epickolyrická skladba *Dobry den, Makedonie* je stejně jako četné další básně P. Kolevského napsána volným veršem. Rým se vyskytuje jen zřídka. Určité melodičnosti dosahuje autor využitím některých sémantických a syntaktických postupů. Není však důsledný v užívání interpunkce (nejednou je dokonce nesprávně použita), zejména v jeho básních intimní lyriky, v nichž vyjádřil svá mučivá psychická traumata člověka „přesazeného“ do jiného sociokulturního prostředí, nebo ve kterých s láskou a úctou píše o své mamince a vyjadřuje svůj milostný cit k ženě.

Třebaže český výbor z poezie Panda Kolevského uzavírá báseň *Epitaf*, jeho básnická tvorba tím rozhodně nekončí. Můžeme očekávat jeho nové verše i překlady, které obohatí česko-makedonské a makedonsko-české kulturní styky.

Dalším autorem původem z egejské Makedonie, který již více než půl století trvale žije u nás, je Ivan Dorovský. Stejně jako P. Kolevski, také on píše makedonsky a česky. Je absolventem Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, kde také od roku 1961 pracuje. Ve své badatelské činnosti zpracovává otázky a období z dějin, literatury, etnografie, folkloristiky a jazyků slovanských a neslovanských národů Balkánu. Své vědecké monografie, studie a články uveřejnil česky, makedonsky, rusky, srbsky, chorvátsky, francouzsky, anglicky a v dalších jazycích. O jeho bohaté a různorodé vědecké, publicistické, překladatelské a literární činnosti nacházíme téměř vyčerpávající informace v jeho *Bibliografii* (Brno 1995, 2. doplněné vydání Brno 2000).

Mnoho času a energie věnuje I. Dorovský výchově studentů bulharistiky, kroatistiky, makedonistiky, serbistiky, slavistiky a slovenistiky.

První básnické, povídkové a dramatické pokusy I. Dorovského jsou psány makedonsky. Postupně však přešel zcela k psaní básní, povídek, epigramů, aforismů, fejetonů, reportáží aj. výhradně česky. Většina z nich vyšla v českém denním a periodickém tisku nebo byla vysílána rozhlasem. Zatím vyšly jeho reportáže *Odjíždím do Austrálie, neoplakávejte mě* (Brno 1985) a jedna útla sbírka básní *Stesk po jihu* (Brno 1985). Knížka obsahuje kultivované lyrické zpovědi tematicky spjaté s jeho rodným krajem a s jeho novým, druhým domovem.

Autor má hluboké znalosti o zákonitostech umělecké tvorby. Snad právě proto je až příliš sebekritický ke své umělecké aktivitě. Je škoda, že se dosud nerozhodl dát dohromady všechny ty stovky napsaných básní a vydat je v samostatné sbírce.

Básně Ivana Dorovského můžeme charakterizovat jako formálně eliptické, mající moudrý obsah, gradaci básnického výrazu a často překvapivou pointu. V básni *Domov* například autor vlastně jen několika zdánlivě „nebásnickými“ slovy vytvořil velmi působivou metaforu rodného domova jako něco, co po celý život nosíme hluboko ve svém nitru: *Na stole talíř/ nožik a chléb/ Fazole je ještě horká/ Voní mátou pepřnou/ kuchyní/ vzpomínkou/ maminkou/ a mým balkánským domovem.*

Tematicky obdobná je rovněž další jeho prostá, zdánlivě jednoduchá báseň *Chléb*: *Na stole ležel poslední kus chleba/ Maminka jej rozpůlila/ Snědl jsem svůj díl/ Zbytek znovu rozpůlila/ a podala mi půlku půlky/ Snědl jsem jí/ Tu druhou půlku/opět rozkrojila/ a řekla:/ musím se s tebou synku/ spravedlivě rozdělit.*

Malý výbor z poezie I. Dorovského je v knize *Makedonci žijí mezi námi* (1998). Kromě několika drobných lyrických básní je ve výboru také delší poéma *Kolovrátek času*, která představuje hořkou, nikoli však zklamanou osobní zpověď o ztraceném a neprožitém dětství. Působivý je závěr poémy. V něm je vyjádřeno autorovo ztotožnění s vlastním osudem a myšlenka, že celý život musí nosit *kříž paměti*, neboť každé zapomnění by znamenalo ztrátu vlastního já. Stejný motiv nezapomnění se objevuje rovněž v mnoha jeho dalších básních.

Hluboko, hluboko na dně srdce je ukryt stesk po rodném kraji. Dálka, která se často opakuje v poezii I. Dorovského, nesymbolizuje pouze jih Evropy, nýbrž také vzdálenou Austrálii, kde se díky síle osudu ocitli jeho rodiče a jeho sourozenci a také téměř všichni obyvatelé jeho rodné obce, která je dnes známá bohužel již pouze jako toponymum.

V souvislosti s tematikou tohoto příspěvku bych se chtěla zmínit o Gočem Drobickém (1935–1996). Jeho zásluhy o makedonskou emigrantskou

literaturu a kulturu spočívají v jeho nepopsatelném nadšení při záznamu (zapisování) makedonských lidových písní, legend, pověstí, hádanek, lidových pověr, pohádek, přísloví a jiných lidově slovesných výtvorů v Československu a v některých dalších tzv. východoevropských zemích. Část svých zápisů předal Ivanu Dorovskému, aby je uveřejnil v již citovaném sborníku *Makedonci žijí mezi námi*. Folkorní materiál zapsaný G. Drobickým vyžaduje zvláštní pozornost a podrobnější jazykovou, lexikální a formální analýzu. To už je však otázka samostného výkladu.

